

رابطه بین نحوه گذران اوقات فراغت و هویت ملی

دانشجویان دانشگاه آزاد تبریز

سعید حبیبی^۱، لیدا بلیان^۲

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد معماری دانشگاه آزاد اسلامی تبریز

۲- استادیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی تبریز

www.Saiedhabibish@hotmail.com

چکیده

هدف این مقاله، بررسی رابطه بین نحوه گذران اوقات فراغت و هویت ملی دانشجویان دانشگاه آزاد تبریز است. چارچوب نظری این پژوهش، تئوری کنش متقابل نمادین و نظریه گیدنز است. جامعه مورد مطالعه، کلیه دانشجویان ۲۰ تا ۲۹ ساله دانشگاه آزاد تبریز بوده که تعداد ۴۰۷ نفر بعنوان حجم نمونه انتخاب شده است. از روش نمونه گیری خوشه ای چند مرحله ای استفاده شده و پس از بررسی اعتبار و روایی پرسشنامه، با روش پیمایشی، اطلاعات لازم جمع آوری و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. تعداد شش فرضیه مورد بررسی قرار گرفته و نتایج بدین شرح به دست آمد: فراغت مجازی و فراغت ورزشی در هویت ملی تاثیر منفی و معکوسی داشته است. فراغت مذهبی در هویت ملی تاثیر مثبت و مستقیم داشته است. فراغت فرهنگی، فراغت عامیانه، تحصیلات و سن در هویت ملی، تاثیری ندارد. جنسیت، وضعیت تاهل، منطقه سکونت و شغل در هویت ملی تاثیر دارد. مجموع این متغیرها ۵۱/۵ درصد از تغییرات هویت ملی دانشجویان را تبیین می کنند.

کلمات کلیدی: اوقات فراغت، فراغت مجازی، فراغت فرهنگی، فراغت عامیانه، هویت ملی

۱- مقدمه

اوقات فراغت یکی از پدیده هایی است که توجه بسیاری از صاحب نظران به ویژه جامعه شناسان و متخصصان علوم اجتماعی را به خود جلب کرده است. جامعه شناسان، فراغت را واقعیتی کاملاً تازه تصور می کنند که در نتیجه انقلاب صنعتی و توسعه اجتماعی و اقتصادی جهان امروز پدید آمده است. امروزه فعالیتهای اوقات فراغت از چنان اهمیتی برخوردار شده است که کارشناسان از آن به مثابه آیینة فرهنگ یاد می کنند. در این معنا، چگونگی گذران اوقات فراغت افراد یک جامعه به میزان زیادی معرف خصوصیات فرهنگی آن جامعه است.

در دهه های اخیر، جامعه شناسان اوقات فراغت و صاحب نظران (مطالعات فرهنگی) با پیوند مولفه های تشکیل دهنده اوقات فراغت با هویت اجتماعی، افقی نوین در این عرصه پژوهشی گشوده اند. تحلیل نقش اوقات فراغت در فضای مدرن و رابطه آن با هویت اجتماعی، نشانگر افزایش اهمیت فراغت در جامعه معاصر است. از این منظر، مطالعه اوقات فراغت، افزون بر فراهم ساختن بستر مناسب برای برنامه ریزیهای فرهنگی و اجتماعی - که این مهم به ویژه در جامعه دانشجویان ایران از اهمیتی مضاعف برخوردار است - این امکان را فراهم می سازد تا در پرتو نظریه های مختلف و سنجش ارتباط آن با دیگر متغیرهای اجتماعی الگوی نظری مناسبی برای تحقیق در این عرصه ارائه گردد. ویژگی دوران مدرن، تنوع الگوهای

گذران اوقات فراغت است. تماشای مسابقات و انجام فعالیتهای متنوع ورزشی، استفاده روزافزون از رسانه ها (تلویزیون، اینترنت، ماهواره و...) تغییر نوع روابط با همسالان و... از مهمترین ویژگیهای فراغت می باشد.

در جامعه مدرن، اوقات فراغت بعنوان فعالیتی مصرفی، عرصه خاصی از تجربه انسانی است که امتیاز آن برای افراد، داشتن حق انتخاب، خلاقیت، رضایتمندی و لذتی است که خود، لذت و شادی بیشتر را به دنبال داشته و به آنها امکان می دهد هویت های اجتماعی مطلوب خویش را ابراز کنند و گاه تایید دیگران را نسبت به آن بدست آورند. به تعبیر دیلینی (۲۰۰۹) امروزه نحوه گذران فراغت را شاید از مهمترین شاخص هایی بدانند که بهتر از هر چیز دیگر، حتی مشاغل افراد، گویای شخصیت واقعی آنان است (دیلینی، ۱۳۸۸: ۳۱۳). به این ترتیب، امروزه اوقات فراغت بدل به نیازی ضروری برای انسان ها شده؛ نیازی که در کنار کارکردهای کلاسیک خود، مبنائی برای هویت سازی و هویت یابی افراد فراهم آورده است.

بدین قرار، پس از آنکه جامعه در مقیاس وسیع سر برآورد و زندگی گروهی در جوامع سنتی رو به افول گذاشت، هویت و تکوین آن بدل به مسئله شد. چرا که در اثر تضعیف ساختارهای سنتی، هر یک از افراد می بایست، مستقل از صفاتی که به واسطه جایگاه سنتی یا طبیعی خود بدان متصف گشته بودند، خود هویت خویش را پی می ریختند.

در تحلیلهای جامعه شناسی امروز، « فعالیتهای مصرفی، منشأ مدرن ساختار هویتی به شمار می روند و این نکته محصول تغییر آهنگ زندگی و فراغت بشر امروز است» (خادمیان، ۱۳۸۸: ۹). امروزه حس هویت بسیاری از مردم، بیشتر بسته به الگوهای مصرفشان است تا نقش کاری شان (باکاک، ۱۳۸۱: ۱۶۳). جامعه امروزی ایرانی، دستخوش یک جریان تغییر سریع و ریشه ای است. پیوندهای سنتی با طبقه و خانواده به تدریج کم اهمیت تر می شوند و افراد باید خود مسئولیت زندگی خویش را بر عهده گیرند. از این رو دانشجویان، الگوهای فراغتی متنوعی را تجربه می کنند. این الگوهای فراغت خصوصاً الگوهای مدرن، در تکوین شخصیت و هویت دانشجویان تأثیرات ژرفی را بر جای می گذارند.

اوقات فراغت، منشأ شناخت و به رسمیت شناخته شدن دوران دانشجویی و هویت آنان است. بر اساس یافته های یک تحقیق هر چه مصرف کاربر در فضای مجازی حرفه ای تر باشد، میزان دستیابی او به هویت مدرن شدیدتر خواهد بود (همان، ۱۸۹).

بنابراین گذران فراغت بعنوان شاخصی از مصرف (مصرف زمان)، متضمن ایجاد احساس هویت است. در حوزه فراغت، افراد، نماگرها، کلیشه ها، الگوها و قواعد خاص سبک زندگی و هویت اجتماعی خود را بازگو می کنند.

هدف این تحقیق بررسی هویت ملی دانشجویان دانشگاه آزاد تبریز در قالب اوقات فراغت است. به عبارت دیگر سوال اساسی این است که در کلان دانشگاهی چون دانشگاه آزاد تبریز الگوهای گذران اوقات فراغت به چه نحوی الگوهای هویت ملی را انعکاس می دهند؟ آیا خطوط تمایز و تشابه اوقات فراغت می تواند بعنوان منبعی برای هویت یابی دانشجویان باشد؟

در این پژوهش سوال زیر مورد بررسی و کاوش قرار گرفت.

- آیا بین الگوهای گذران اوقات فراغت و شکل گیری هویت ملی دانشجویان رابطه وجود دارد؟

با بررسی کتابها، مقاله ها، پایان نامه ها و طرح های پژوهشی و منابع اینترنتی به زبانهای فارسی و لاتین در زمینه اوقات فراغت مشخص گردید که تحقیقات متعددی در این زمینه صورت گرفته است. مثلاً «در ایران بیش از سیصد عنوان تحقیق علمی و پژوهشی درباره اوقات فراغت به نگارش درآمده است» (ابراهیمی و بهنوئی، ۱۳۸۸: ۱۳۰).

دسته بندی تیپ های شخصیتی افراد بر اساس گذران اوقات فراغت در درون و بیرون از خانواده، سعی داشته اند علاوه بر توصیف، به تبیین این پدیده اجتماعی نیز پردازند. بنابراین، اکثر این تحقیقات جنبه توصیفی دارند نه تبیینی. دیگر اینکه اکثر این تحقیقات خالی از یک بینش جامعه شناختی می باشند.

سه دسته از مطالعات تجربی فراغت از اهمیت بیشتری برخوردارند؛ دسته اول پژوهشها به بحث در مورد الگوهای اوقات فراغت در جریان چرخه زندگی می پردازد. نمونه این نوع از مطالعات کار آر. ان. راپوپورت با عنوان اوقات فراغت و چرخه زندگی خانواده است که در سال ۱۹۷۵ منتشر شده است.

مطالعات دسته دوم ناظر به این پرسش است که کار و اوقات فراغت چگونه با یکدیگر مرتبط می شوند؟ نمونه این نوع تحقیقات مطالعه «استانلی ژارکر» موسوم به «اوقات فراغت و کار» است که در سال ۱۹۶۳ منتشر شده است. مطالعه پارکر به لحاظ ربط دادن کار به درک اعمال فراغتی، بسیار بنیادی است. و بالاخره مطالعات دسته سوم به پژوهش درباره انواع خاصی از اوقات فراغت مانند رفتن به سینما و تماشای مسابقه فوتبال توجه دارد.

در ایران نیز تحقیقاتی پیرامون اوقات فراغت و همچنین هویت ملی انجام شده است که نتایج اکثر آنها، رابطه گذران اوقات فراغت و شکل گیری هویت و شخصیت را نشان داده است.

دوران (۱۳۸۱) در پژوهشی با عنوان «تاثیر فضای سایبرنتیک بر هویت اجتماعی» به بررسی تاثیر فضای سایبر بر هویت اجتماعی در میان دانشجویان دانشگاه تهران پرداخته است. نتایج تحقیق نشان می دهد که رابطه معناداری میان تجربه فضای سایبرنتیک و هیچ یک از سه سطح هویت اجتماعی (هویت خانوادگی، هویت همالان و هویت ملی) پاسخگویان وجود ندارد. بدین ترتیب، هر چند که رابطه بین اوقات فراغت و هویت ملی به لحاظ نظری و تجربی مورد واکاوی قرار گرفته است و در این باره نوشتارهای قابل توجهی نیز وجود دارد، لیکن یافته های نظری به خصوص تجربی حاصل شده بر روابط فراگیر و پایدار دلالت ندارند و نمی توان به احکام قاطعی در مورد رابطه اشکال مختلف فراغت و هویت ملی دست پیدا کرد. با این همه، نباید از وجود اجماع نظری و حتی تجربی درباره تاثیر و تعامل بین بعضی گونه های فراغت با هویت ملی چشم پوشی کرد.

فعالتهای فراغتی در اوایل دوره ی صنعتی مدرن حوزه ی تضادهای سیاسی، فرهنگی و اجتماعی بود که تا حدی در ستیز اتحادیه ها در پی احقاق حقوق کارگران و در مدیریت کارخانه ها تجلی می یافت. کاهش ساعات کار و حق استفاده از مرخصی با حقوق، استفاده از دستاوردهای اتحادیه های کارگری در اوایل دهه ی ۱۹۶۰ در غرب بود(همان). در اواسط قرن بیستم، اهمیت فراغت به جایی رسید بود که وجه اصلی و غالب در فعالتهای روزمره جوامع سرمایه داری اخیر گردید. در دوران مدرن اولیه و اقتصادهای تولید محور، فراغت(اگر اصلا می بود) وقتی بود برای استراحت و رفع خستگی ناشی از کار. اما در دوران مدرن متأخر، فراغت به یک امر زیبایی شناختی و شکلی از مصرف تبدیل شده است که افراد از طریق آن می توانند به هویت متفاوتی دست یابند(اسلیتر، در جلائی پور و محمدی، ۱۳۸۷: ۴۹۷).

سیریل اسمیت (۱۹۸۷) نظریه های ویژه ای را که در زمینه فراغت از سوی متفکران اجتماعی اظهار شده است، به سه دیدگاه نظری تقسیم می کند: نظریه اجتماعی شدن، نظریه نقش و پایگاه، و نظریه خرده فرهنگ خاص دانشجویان. نظریه اجتماعی شدن، فراغت را جزئی از مجموعه فعالتهایی می داند که از طریق آن ایستارها و آموخته های لازم برای ورود به بزرگسالی باید آموخته شود. دیدگاه دوم، این دوره را یک دوره موقت و ناپایدار به لحاظ نقش و پایگاه می داند. در این دیدگاه، نوجوانی یک دوره گذار ناپایدار از مراحل مختلف کسب پایگاه اجتماعی است که هر فردی باید طی کند. از آنجا که این دوره کوتاه و موقت است، دانشجویان نمی داند الگوی رفتاری مناسب چیست و از الگوی مناسبی پیروی نمی کند. نظریه پردازان دیدگاه سوم معتقدند که در این دوره سنی، همین که نوجوانان به دوره جوانی وارد می شوند، غالباً در اجتماع همسالان خود حضور می یابند و از شیوه های رفتاری مستقلی پیروی می کنند. اجتماع جوانان طبقات پایین به عنوان «فرهنگ کوچه و خیابان» معروف است.

دانشجویان به دنبال کسب تجارب جدید هستند و ذوق و سلیقه های تازه را می جویند در انتخاب فراغت کمتر از الگوهای پایدار و ثابت پیروی می کنند و خواستار تنوع در اوقات فراغت اند(لطیفی، ۱۳۸۴: ۴۱). کریس روچک(۱۳۸۸) مواضع محوری غیرروان شناختی در نظریه فراغت را شامل چهار رویکرد می داند: رویکرد نظامها، رویکرد کنش متقابل، رویکرد مارکسیستی و رویکرد فمینیستی.

علاوه بر دیدگاه‌های فوق، می‌توان به دیدگاه‌های جدید خصوصاً دیدگاه بوردیو (۱۹۶۸) و روجک نیز اشاره کرد. «در جامعه‌شناسی بوردیو، فراغت یکی از مهمترین گونه‌های بازتولید اجتماعی است» (روجک، ۱۳۸۸: ۱۲۴).

بوردیو اشاره می‌کند که «تمایزهای اجتماعی که بیانگر هویت‌های اجتماعی گروه‌های مختلف هستند، را می‌توان در مجموعه متنوعی از اعمال اجتماعی مشاهده کرد، از جمله اعمالی که به طور سنتی مربوط به فراغت می‌شوند مثل تعطیلات، ورزشها، مطالعات، موسیقی، سینما و سایر امور ذوقی» (به نقل از ابادزی و چاوشیان، ۱۳۸۱: ۱۵).

روجک معتقد است مناسبات فراغت یکسره در جریان مبارزات، مذاکرات و چانه زنی‌های دائمی قرار دارد. از جمله‌ی این چانه زنی‌ها که موارد بسیاری از آن‌ها را می‌توان در تاریخ جوامع‌شناسایی کرد چانه زنی بر سر زمان و فضای فراغت است. زمان فراغت و فضای فراغت به طور خودکار و منکف در جامعه وجود ندارد. برعکس زمان فراغت و فضای فراغت همواره توسط اعمال و کنش‌های مردم در حال ساخته شدن و بازسازی است. به علاوه این اعمال معمولاً شامل درگیری‌های بنیادی بر سر معانی و موارد استفاده‌ی زمان و مکان فراغت می‌شوند. در واقع از دید روجک، فعالیت فراغتی و تفریحی، فعالیتی سرشار از ارزش و معنا است (روجک، ۱۳۸۸).

کمر مفهومی است که به اندازه هویت واجد معانی متعدد باشد (دوران، ۱۳۸۳: ۸۲) در دایره المعارف علوم اجتماعی مفهوم تعیین هویت-همتا پنداری چنین تعریف شده است که در یک معنی، خود را با فردی، حزبی یا گروهی یکسان و همتا پنداشتن است آنچنانکه فرد خود را در قالب آن ببیند، در این معنی معادلهایی همچون همذات پنداری، اتحاد و... یافته است و در فرایند آموزش و همچنین اجتماعی شدن مؤثر است. در معنای دیگر، تعیین هویت یک چیز دیگر، یک سازمان و یا فرد است (ساروخانی، ۱۳۷۰: ۶۲).

«مسئله هویت مدت‌های طولانی موضوع نظریه اجتماعی بوده و بخصوص در سالهای اخیر زمینه‌ای بحث برانگیز بوده است» (ذکائی، ۱۳۸۰: ۶۴).

یکی از مهمترین انواع یا ارجاعات یا منابع هویت جمعی یا هویت اجتماعی، ملت است که موجب طرح مفهوم ملیت و هویت ملی می‌شود. هویت ملی به معنای احساس تعلق و وفاداری به عناصر و نمادهای مشترک در اجتماع ملی (جامعه کل) است.

«در حوزه جامعه‌شناسی، هر گاه بحث هویت پیش می‌آید، بایستی به ناچار به متفکران و اندیشمندان مکتب کنش متقابل نمادین رجوع کرد» (آزاد، ۱۳۸۲: ۱۸۳). به طور کلی میزان قابلیت آزمایش تئوری‌هایی مانند تئوری کنش متقابل نمادین اجتماعی بالا است چرا که این تئوری کلی بوده و از دقت زیادی برخوردار است. «بر اساس این دیدگاه، معنی و درکی که افراد در گروه از خود و دیگری دارند، منشاء ساختن هویت اجتماعی است» (آزاد، ۱۳۸۲: ۱۳۳).

نوع گذران اوقات فراغت، بعنوان یکی از مهمترین عرصه‌های تعامل اجتماعی، می‌تواند به منزله یک رسانه و معرف هویت افراد و به ویژه دانشجویان مطرح باشد. اوقات فراغت به عنوان یکی از اساسی‌ترین شاخص‌های سبک زندگی در دنیای خالی از معنای دوران سنتی، قادر است به بیانی برای هویت‌های فردی تبدیل شود. افراد می‌توانند با نوع گذران اوقات فراغت همانطور که ابزاری برای بیان هویت است، همزمان، هویت‌سازی کنند. بنابراین نمی‌توان تمایز دقیقی میان ساخت و بیان هویت قائل شد. با به کارگیری آیت‌های چگونگی گذران اوقات فراغت همزمان می‌توان هویت‌های شخصی، جنسیتی، گروهی، ملی و... را ساخت و منتقل کرد. در یک کلام می‌توان عنوان نمود که افراد و به ویژه دانشجویان در مدرنیته‌ی متأخر، نحوی گذران اوقات فراغتشان را به عنوان بخشی از منابع فرهنگی لازم، برای جریان پیوسته‌ی هویت خود به کار می‌برند. به گونه‌ای که نحوه گذران اوقات فراغت به عنوان بخشی از معانی ذهنی و عینی افراد در بازتاب‌های بیرونی شکل یافته است.

بر مبنای مباحث فوق، خطوط اصلی چارچوب نظری این پژوهش را به صورت ذیل می‌توان تدوین نمود:

۱- هویت انسان در کنش متقابل با دیگران ایجاد می‌گردد و در جریان زندگی، پیوسته تغییر می‌کند. هویت؛ سیال، فرایندی، و واجد درجه‌ای از تأملی بودن است.

۲- الگوهای فراغت خصوصاً الگوهای مدرن، بعنوان مهمترین عرصه تجربه و تعامل اجتماعی، متضمن ایجاد احساس هویت اجتماعی بوده و در تکوین شخصیت و هویت، تاثیرات ژرفی را بر جای می گذارند. مهمترین نتیجه چارچوب فوق این است که، اولاً، هویت شخص، چیزی نیست که در نتیجه عضویت های گروهی یا تداوم کنش های اجتماعی فرد به او تفویض شده باشد، بلکه فرد باید آن را به طور مداوم و روزمره ایجاد کند و در فعالیت خویش به طرز بازتابی مورد حفاظت و پشتیبانی قرار دهد؛ و، دوم اینکه، الگوهای گذران فراغت یکی از ابزارهای اساسی است که فرد به وسیله آن روایت معینی از هویت اجتماعی را محفوظ می دارد، و در عین حال خود وی نیز از ورای همین روایت «در معرض دید» دیگران قرار می گیرد.

۲- روش

پژوهش حاضر به روش پیمایش از نوع توصیفی و تبیینی انجام گرفت. تکنیک گردآوری اطلاعات به دو صورت کتابخانه ای و پرسشنامه می باشد. با توجه به این که هدف این پیمایش، بررسی رابطه بین نحوه گذران فراغت و هویت ملی دانشجویان دانشگاه آزاد تبریز بوده، لذا واحد تحلیل در این پژوهش، دانشجو و سطح تحلیل، خرد است. جمعیت دانشجوی ۲۰ تا ۲۹ ساله دانشگاه آزاد تبریز به عنوان جامعه آماری در نظر گرفته شد. در تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شده که تعداد ۴۰۷ نفر تعیین گردید. در این پژوهش با توجه به حجم زیاد جامعه آماری و نوع روش پژوهش، نمونه های مورد نظر با استفاده از روش نمونه گیری خوشه ای چندمرحله ای انتخاب شده اند. « این طرز نمونه گیری برای مناطق وسیع به کار گرفته می شود» (تنهایی، ۱۳۸۱:۳۸۸).

به این طریق که ابتدا به شیوه قضاوتی، از یک دانشکده دانشگاه آزاد تبریز و از ۴ رشته تحصیلی به عنوان خوشه های نمونه برداری اولیه انتخاب گردیده و سپس در بین خوشه های انتخاب شده، با در نظر گرفتن متغیر جنسیت، نمونه ها به شیوه تصادفی انتخاب شده اند. جهت بررسی رابطه بین متغیرها از تحلیل واریانس و رگرسیون چند متغیره استفاده شد. داده ها پس از جمع آوری، ویرایش و پردازش نهایی، توسط نرم افزار SPSS تحلیل شد. جهت سنجش اعتبار پرسشنامه، از اعتبار صوری استفاده شد. این اعتبار مبتنی بر داوری و قضاوت متخصصان است. برای به دست آوردن میزان روایی از روش آلفای کرونباخ استفاده شده.

۳- یافته ها

۳-۱- یافته های توصیفی:

- ۵۱/۸ درصد از پاسخگویان را مردان تشکیل داده و ۴۸/۲ درصد آنان را زنان تشکیل می دهند.
- ۲۹۴ نفر از پاسخگویان برابر با ۷۲ درصد مجرد و ۱۱۳ نفر برابر ۲۸ درصد آنان متأهل می باشند.
- از مجموع افراد مورد مطالعه، ۵۱/۱ درصد فعال از نظر اقتصادی بوده که شامل افراد شاغل و بیکار در جستجوی کار می شود. ۴۸/۴ درصد را افراد غیر فعال از نظر اقتصادی تشکیل می دهند که شامل زنان خانه دار، محصلین می شود. ۰/۵ درصد نیز پاسخ ندادند.
- منطقه محل سکونت ۲۳/۱ درصد در شمال شهر، ۳۵/۶ درصد در مرکز شهر، ۴۱/۳ درصد در جنوب شهر، تبریز بوده است. بدین ترتیب نسبت تقریباً برابری از جمعیت مناطق شهری در پژوهش وجود داشت.
- بیش از ۵۳ درصد از پاسخگویان روزنامه مطالعه نمی کنند. میانگین مطالعه روزنامه بعنوان یک فعالیت فراغتی در طول شبانه روز حدود ۱۲ دقیقه می باشد.

- از نظر مطالعه مجلات مختلف، حدود ۴۳ درصد در اوقات فراغت خود به مطالعه مجله می پردازند بیش از ۵۷ درصد پاسخگویان مجله مطالعه نمی کنند.

- بر اساس نتایج این تحقیق، دانشجویان بیشترین ساعات فراغت خود را به تماشای تلویزیون اختصاص می دهند. نزدیک به ۹۵ درصد پاسخگویان در اوقات فراغت خود تلویزیون تماشا می کنند. تنها حدود ۵ درصد تلویزیون تماشا نمی کنند. بیش از ۶۰ درصد پاسخگویان در اوقات فراغت خود بیشتر از یک ساعت به تماشای تلویزیون می پردازند.
- حدود ۷۷٪ از پاسخگویان به رادیو گوش نمی دهند. حدود ۱۳ درصد کمتر از نیم ساعت، ۵/۷ درصد ۳۰ دقیقه، ۳/۷ درصد بیشتر از نیم تا یک ساعت و نهایتاً اینکه ۰/۹ درصد بیشتر از یک ساعت در طول شبانه روز در اوقات فراغت خود از برنامه های رادیو استفاده می کنند.

- نزدیک به ۸۰ درصد از پاسخگویان به گوش دادن موسیقی در اوقات فراغت علاقه دارند. میانگین ساعت ۳۸ دقیقه در طول شبانه روز است. بنابراین، گوش دادن به موسیقی یکی از مهمترین شیوه های گذران فراغت در بین دانشجویان می باشد.

- نزدیک به ۳۳ درصد از پاسخگویان، گردش در محوطه سبز دانشگاه را جزء فعالیتهای فراغتی خود نمی دانند.
- حدود ۴۰ درصد از پاسخگویان مطالعه قرآن و گوش دادن به موسیقی مذهبی را یکی از شیوه های گذران فراغت خود می دانند.

- بیش از ۹۸ درصد از پاسخگویان حداقل سالی یکبار و کمتر به سینما می روند. بیش از ۴۶ درصد تئاتر و بیش از ۵۳ درصد فرهنگسرا را جزء علائق فراغتی خود نمی دانند. نزدیک به ۷۹ درصد، از کتابخانه دانشگاه استفاده می کنند. بیش از ۵۰ درصد از پاسخگویان، سالی یکبار و کمتر، از نمایشگاهها بازدید می کنند. بیش از ۴۱ درصد پاسخگویان، رفتن به کافه تریا و کافی شاپ دانشگاه را جزء فعالیت فراغتی خود نمی دانند. نزدیک به ۹۹ درصد پاسخگویان در اوقات فراغت خود به شرکت در مهمانی های خانوادگی علاقه دارند. بیش از ۳۸ درصد به استخر شنا و بیش از ۵۱ درصد به باشگاه ورزشی و بیش از ۶۸ درصد به تماشای رویداد های ورزشی در ورزشگاه ها علاقه ای ندارند.
- ۷۴ درصد از پاسخگویان در اوقات فراغت خود از اینترنت استفاده می کنند.

در این پژوهش، بعد زبانی هویت ملی با سه شاخص اندازه گیری شده است. یافته های پژوهش نشان می دهد که اکثریت نسبی پاسخگویان ۹۰/۶ درصد به زبان فارسی عشق می ورزند. ۷/۹ درصد تا حدودی و تنها ۱/۵ درصد با این گویه مخالفت کرده اند. حدود ۸۹/۹ درصد پاسخگویان به مشاهیر و شاعران ایرانی افتخار می کنند. ۶/۹ درصد نظر بینابینی داشته و ۳/۲ هم مخالف این گویه بوده اند. با توجه به اینکه میانگین بعد زبانی هویت ملی ۱۳/۴ از ۱۵ می باشد، لذا می توان گفت که گرایش دانشجویان به بعد زمانی هویت ملی در سطح بالایی قرار دارد.

نتایج بدست آمده از اندازه گیری شاخصهای بعد اجتماعی هویت ملی نشان می دهد که ۸۸ درصد پاسخگویان به رعایت حقوق دیگران از هر قوم و طایفه ای پایبندند. ۷/۹ درصد دارای نظر متوسط و ۴/۱ درصد مخالف این نظر بوده اند. در پاسخ به گویه، گاهی اوقات از زندگی در بین مردم ایران احساس ناراحتی می کنم، ۳۵/۸ درصد پاسخ مثبت، ۲۳/۳ درصد پاسخ متوسط و ۴۰/۸ درصد پاسخ منفی داده اند. میانگین بعد اجتماعی هویت ملی، ۷/۳ از ۱۰ می باشد.
با این وجود داده های پژوهش حکایت از نوعی احساس نسبتاً قوی هویت ملی در میان دانشجویان دارد.

در این پژوهش، ویژگی های فردی شامل جنسیت، سن، میزان تحصیلات و وضعیت تاهل دانشجویان می شود. در ادامه به بررسی رابطه و همبستگی هر یک از این متغیرها با هویت اجتماعی پرداخته می شود. سطح سنجش متغیرهای ویژگی های فردی به صورت اسمی و ترتیبی است.

جنسیت و هویت ملی: جنسیت در هویت ملی تاثیر دارد. برای سنجش رابطه بین متغیر جنسیت و هویت ملی از آزمون کی دو (کلانتری، ۱۳۸۵:۱۰۱) استفاده شده است. مقدار آماره کی دو برابر با ۱۳/۵۸۱ و سطح معناداری آن ۰/۰۰۱

است. لذا با احتمال بیش از ۹۹ درصد می توان گفت که جنسیت در هویت ملی تاثیر دارد. یعنی میزان هویت ملی در بین مردان و زنان متفاوت است.

وضعیت تاهل و هویت ملی: وضعیت تاهل در هویت ملی تاثیر دارد. مقدار آماره کی دو برابر با ۸/۴۵۷ و سطح معناداری آن ۰/۰۱۵ است. لذا با احتمال بیش از ۹۵ درصد می توان گفت که وضعیت تاهل در هویت ملی تاثیر دارد. یعنی میزان هویت ملی در بین دانشجویان متاهل و مجرد متفاوت است. لذا فرض صفر رد می گردد.

میزان تحصیلات و هویت ملی: مقدار ضریب سامرز d برابر با ۰/۰۳۶ و سطح معناداری آن ۰/۴۱۴ است. بنابراین متغیر میزان تحصیلات در هویت ملی تاثیر ندارد.

سن و هویت ملی: مقدار ضریب سامرز d برابر با ۰/۰۷۱ و سطح معناداری آن ۰/۱۰۶ است. بنابراین متغیر میزان سن در هویت ملی تاثیر ندارد.

منطقه سکونت و هویت ملی: مقدار آماره کی دو برابر با ۱۳۰/۷۹۸ و سطح معناداری آن صفر است. لذا با احتمال بیش از ۹۹ درصد می توان گفت که محل سکونت در سطح هویت ملی تاثیر دارد. یعنی جوانان شمال، مرکز و جنوب شهر تبریز دارای سطح هویت ملی یکسانی با یکدیگر نیستند.

شغل و هویت ملی: مقدار آماره کی دو برابر با ۱۳/۵۳۷ و سطح معناداری آن ۰/۰۳۵ است. لذا با احتمال بیش از ۹۵ درصد می توان گفت که شغل در هویت ملی تاثیر دارد. یعنی دانشجویان دارای مشاغل مختلف، از سطح هویت ملی یکسانی برخوردار نیستند.

۴- نتیجه گیری

اوقات فراغت و چگونگی گذران آن در شکل گیری هویت افراد نقش به سزایی دارد. یافته های تحقیق حاکی از پایین بودن سطح مطالعه در میان دانشجویان است. اطلاعات موجود نشان از آن دارد که ورزش نقش عمده ای در گذران اوقات فراغت دانشجویان ندارند. رادیو اکنون با وجود تلویزیون و اینترنت با محدودیتهای زیادی در جذب مخاطب رو به رو شده است. رسانه ای شدن روزافزون سرگرمی ها و شیوه های گذران فراغت، خانگی شدن آن را نیز به همراه داشته است. بر اساس نتایج تحقیق، دانشجویان بیشترین ساعات فراغت خود را به تماشای تلویزیون اختصاص می دهند. نزدیک به ۹۵ درصد پاسخگویان در اوقات فراغت خود تلویزیون تماشا می کنند. بیش از ۶۰ درصد پاسخگویان در اوقات فراغت خود بیشتر از یک ساعت در شبانه روز به تماشای تلویزیون می پردازند. میانگین تماشای تلویزیون ۸۱ دقیقه در شبانه روز است. گذشته از تلویزیون، رسانه های نو نیز به تدریج جذابیت زیادی برای دانشجویان یافته است. نتایج پیمایش نشان می دهد که ۷۴ درصد پاسخگویان در اوقات فراغت خود از اینترنت استفاده می کنند. ۵۷ درصد از آنان به اینترنت دسترسی دارند. ارقام فوق بیانگر میزان استفاده ی فعال (به صورت روزانه و یا چند روز در هفته) از این رسانه هاست. کارکردهای متنوع و متعدد اینترنت، آن را به پدیده ای تاثیرگذار در عرصه فراغت تبدیل کرده است.

بطور کلی، با افزایش فراغت مجازی، فراغت ورزشی و فراغت اینترنت محور از سطح هویت ملی کاسته می شود. فراغت مذهبی در هویت ملی تاثیر مثبت و مستقیم دارد. فراغت فرهنگی، فراغت عامیانه، تحصیلات و سن در هویت ملی تاثیر ندارد. جنسیت، وضعیت تاهل، منطقه سکونت و شغل در هویت ملی تاثیر دارد ... مجموع این متغیرها ۵۱/۵ درصد از تغییرات هویت ملی دانشجویان را تبیین می کنند.

نتایج تحلیل رگرسیونی بیانگر آن است که نقش متغیر فراغت اینترنت محور در تبیین هویت ملی، بیشتر از نقش سایر متغیرها است. درست است که فرایندهای تعیین هویت همچنان در ضمن استفاده از اینترنت حضور دارند، اما این فرایندها به جای وقوع در بستر تعاملات اجتماعی در دامن تجربه های جعلی و ساختگی بصری روی می دهند. لذا اینترنت به جای

تکوین اجتماعی هویت، مجموعه ای پاره پاره و درهم برهم از هویت های مبتنی بر انگاره ها می نشاند. حاصل این فعل و انفعالات ناهمگنی کل فرهنگ اینترنت است که متغیرهای تجربه شخصی و تکوین هویت را از بنیاد دگرگون می سازد. بنابراین، اینترنت با سپهرهای اجتماعی تداخل می کند و تفاوت های اجتماعی را به هم می آمیزد و بدین سان تمایزات معمول رفتاری را محو می کند. در مجموع می توان گفت که متغیرهای منطقه سکونت، فراغت ورزشی، فراغت مذهبی، سن، فراغت مجازی و فراغت فرهنگی به مراتب سهم بیشتری در پیش بینی متغیر هویت ملی دانشجویان دارند.

مراجع

- ۱- ابادری یوسف علی و حسن چاوشیان، از طبقه اجتماعی تا سبک زندگی، رویکردهای نوین در تحلیل جامعه شناسی هویت اجتماعی، نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۰، ۱۳۸۱
- ۲- ابراهیمی، قربانعلی و بهنوئی گدنه، عباس، اوقات فراغت و هویت، بررسی جامعه شناختی رابطه ی اوقات فراغت با هویت شخصی در بین جوانان شهر بابلسر، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، سال پنجم، شماره ۱۴، بهار ۱۳۸۸
- ۳- آزاد ارمکی، تقی، ابعاد هویت ایرانی، در کتاب "همبستگی ملی در ایران" به کوشش داریوش قمری، تهران: موسسه مطالعات ملی ۱۳۸۲
- ۴- باکاک، رابرت، مصرف (ترجمه خسرو صبری)، چاپ اول، تهران: نشر شیرازه، ۱۳۸۱
- ۵- تنهایی، حسین، نظریه های جامعه شناسی (هفت مقاله در باب مبانی تاریخ اندیشه و نظریات جامعه شناختی)، تهران: نشر مرنديز، ۱۳۸۱
- ۶- جلائی پور، حمید رضا و محمدی، جمال، نظریه های متأخر جامعه شناسی، تهران: نشر نی، ۱۳۸۷
- ۷- خادمیان، طلیمه، سبک زندگی و مصرف فرهنگی، تهران: موسسه فرهنگی جهان کتاب، ۱۳۸۸
- ۸- دوران، بهزاد و منوچهر محسنی، هویت؛ رویکردها و نظریه ها، در مبانی نظری هویت و بحران هویت؛ تهیه و تنظیم علی اکبر علیخانی، چاپ اول، تهران: جهاد دانشگاهی، پژوهشکده علوم انسانی، اجتماعی، دفتر مطالعات و تحقیقات سیاسی وزارت کشور، ۱۳۸۳
- ۹- دیلینی، تیم، نظریه های کلاسیک جامعه شناسی، (ترجمه بهرنگ صدیقی و وحید طلوعی)، تهران: نشر نی، ۱۳۸۸
- ۱۰- دکائی، محمد سعید، اخلاق شهروندی: رابطه هویت یابی جمعی و ارزشهای دیگرخواهانه، نامه انجمن جامعه شناسی ایران، ویژه نامه دومین همایش مسائل اجتماعی ایران، شماره ۵، ۱۳۸۰
- ۱۱- ساروخانی، باقر، دایره المعارف علوم اجتماعی، تهران: موسسه کیهان، ۱۳۷۰
- ۱۲- روجک، کریس، نظریه فراغت: اصول و تجربه ها، (عباس مخبر، مترج)، تهران: موسسه نشر شهر، ۱۳۸۸
- ۱۳- کلانتری، خلیل، پردازش و تحلیل داده ها در تحقیقات اجتماعی و اقتصادی، چاپ دوم، تهران: شریف، ۱۳۸۵
- ۱۴- لطیفی، غلامرضا، سیمای جهانی اوقات فراغت جوانان، تهران: سازمان ملی جوانان، دفتر مطالعات و تحقیقات، ۱۳۸۴